

MĂSURA VERSULUI - STRATEGIILE EPIGRAMISTULUI

Ne bucurăm să reluăm, din acest număr, „lecțiile de epigramă”, predate de doamna Elis Râpeanu, Doctor în Epigramă, colaborator și îndrumător de bază al revistei noastre (LGH).

Măsura versului este strâns legată de **ritm**, în sensul că lungimea unui vers se măsoară în silabe (accentuate și neaccentuate), grupate în picioare metrice. Epigrama este specia literară care poate servi ca model de concizie nu numai în desfășurare de idei, ci și ca formă. Astfel, în cadrul celor patru versuri (rareori două sau trei), elementele funcționează ca un tot, concizia realizându-se, în egală măsură, prin mesajul de idei, „construirea mecanismului” exprimării – toate acestea (și altele) concurând la reușita epigramei; versurile formează un tot cu planuri de rezonanțe întrepătrunse, care converg spre poantă. Se înțelege de la sine că măsura celor patru versuri, în interiorul cărora are loc „mecanismul epigramatic”, e supusă aceleiași cerințe a economiei: deși nu există limitări obligatorii, epigrama și-a statornicit versul la 7-8 silabe, structurate în patru picioare ritmice – iambice sau trohaice; versurile epigramelor scrise în amfibrah, puține la număr, au, de regulă, 9 silabe – trei picioare amfibrahice.

Catrenul clasic românesc se caracterizează prin versuri egale, ca măsuri ritmice, ceea ce conferă simetrie și armonie. Strategia și arta epigramistului constau în dozarea materialului lingvistic astfel încât să nu existe **balast** (umplutură), dar nici **lipsă** în exprimarea firească a ideii.

Nu e cazul ca preferința epigramei pentru această măsură să-i îngrijoreze pe adepții „înnoirii” speciei și nici pe cei ce se tem de „anchilozarea” ei, de „clișeu”, de „stereotip” etc.; acest cadru asigură, formal, unitatea în varietatea de manifestare a talentului, a ideilor, constrânge la performanțe specifice, solicită ingeniozitatea etc. Cei care pledează pentru înmulțirea versurilor, „inventând” forme mai lungi (oare din dorința de a ieși, cu orice preț, în relief sau din neputința de a concentra **demonstrația epigramatică** în rama celor patru versuri?), revin, în mod inevitabil, la forme revolute care, ca și azi, au circulat paralel cu greu de realizatul catren, care a rămas o constantă în evoluția seculară a acestui produs literar.

Catrenul cu versuri de 7-8 silabe se bucură de tradiție la români, atât în folclor (în strigături, poezii, texte de cântece), cât și în literatura cultă, începând cu dedicațiile la stemele țărilor românești din cronici, stihurile lui Varlaam, și, trecând prin literatura premodernă (Prale, Iancu Văcărescu, Al. Hrisoverghi, Al. Donici, Anton Pann ș.a.), până la primele catrene umoristice din „foile glumețe” scoase de N.T. Orășanu, B.P. Hașdeu ș.a., ajungem la epigrama clasică modernă. Ca modalitate rar întâlnită, o variație la catren și-a permis Păstorel care, prin al cincilea vers, aduce o poantă în plus.

În extrema concentrării maxime, amintim așa-zisele „epigrame într-un vers”, numite și „epigrame... în proză”, dar care pot fi socotite definiții umoristice, demne de un dicționar de profil. De altfel, însuși autorul unor asemenea „epigrame” date mereu ca exemplu de unii confrăți, Gheorghe Hulubei, era conștient că acestea nu sunt epigrame și, ca „medic”, le intitulează „microradiografii”: *MITĂ – Și nu ne duce pe noi în ispită; INAPȚI – Nici tu icre, nici tu lapți; UMANITARĂ – Se caută călău cu mâna ușoară etc.*

Versul de 7-8 silabe nu e nici prea lung, nici prea scurt. Măsura de 9-10-11 silabe asigură mai greu concentrarea specifică epigramei; în general, în asemenea catrene, se strecoară și elemente redundante, cu atât mai mult în catrenele cu versurile mai lungi, deși nu sunt excluse nici în acest caz reușitele:

*Fete sprintene, pe gheață, zburdă calde, emotive,
Aruncând spre galerie ochi șăgalnici și ștregari
Și privind cum cad pe spate fetișcanele sportive,
Un pensionar, pe margini, face sport sub ochelari.*

Într-un material prezentat la a II-a ediție a Festivalului „Eterna epigramă” de la Cluj-Napoca, din 16-17 aprilie 1988, regretatul confrate Vasile Langa scria în materialul prezentat: „Primejdia ce paște

epigramele cu vers lung este prolixitatea, o încărcătură greoaie, adesea de prisos, care îi scade epigramei din sprinteneală și din forța de penetrație în conștientul cititorului, dar, mai ales, al ascultătorului“. Dar nici să fie prea „sprintene“ parcă nu sună bine: poanta țâșnește cumva singură, fără nici o pregătire a cititorului în protază. Pentru că epigramelor de 5-6 silabe simți că le lipsește ceva din simetria prestabilită. Cert este că, și într-un caz și într-altul, epigrama cu adevărat reușită (din care nu se poate scoate sau adăuga nimic), măsura versului adaptându-se organic cu „demonstrația“, este imună la asemenea scheme cu pretenție de originalitate.

În epigrama contemporană, se întâlnesc catrene cu ultimul vers foarte scurt – pe jumătatea celorlalte trei sau pe sfertul acestora, preluând o formă coșbuciană, cum specifică, în articolul amintit, Vasile Langa. „Poetul țărănimii“ introducea adesea al cincilea vers scurt și, prin acest adaos, aducea o imagine/idee surpriză:

*Iat-o plină! Dinspre munte
Iese luna din brădet
Și se-nalță-ncet, încet,
Gânditoare ca o frunte
De poet.*

Epigrama însă nu mai are răbdare: ea scurtează drumul spre poantă sacrificând chiar o parte din corpul ei – versul al patrulea, dar o face cu mari riscuri. Cu toate că unii susțin că această formulă constituie o realizare laudabilă, că acest ultim vers atât de scurt face poanta să cadă „ca un bici sau ca un fulger, ca o ghilotină“, în asemenea cazuri reușitele sunt foarte rare: nu orice scurtătură duce la drumul dorit, aici – la câștig literar. Concentrarea maximă, virtuozitatea prozodică, construcția și, mai ales, curgerea firească a expresiei, astfel încât totul „să se țină“ – nimic să nu fie în plus sau în minus – toate acestea duc cu adevărat la reușită, amputarea din versul IV transformându-se în bătaie pe piciorul care face saltul în ideea-surpriză; astfel se ajunge la plonjarea în banalul cu pretenții de performanță.

Același lucru se poate spune despre catrenele în care versurile 1 și 3, de 4 picioare prozodice bimembre, alternează cu celelalte versuri (2 și 4), de 3 picioare prozodice (Florea Ștefănescu i-a spus autorului unui asemenea catren: „*Dacă dansai cu o parteneră, îi rupeai picioarele*“, fapt ce nu l-a împiedicat nici pe el să-și calce, uneori, partenera de dans):

UNUI REDACTOR

*În școală-a fost un necioplit
Și slab la-nvățătură,
Iar azi cioplește fericit,
Dar la o editură!*

PĂREREA VECINILOR

*După multă căutare,
Și-a găsit perechea:
Are-o soață-ascultătoare...
Trage cu urechea!*

Deși rimează versurile de aceeași lungime (3 cu 1, 4 cu 2), nu e greu de constatat că asemenea catrene par scrise în fugă și că le lipsește armonia. Și, cum măsura are un număr inegal de **picioare**, simți că se fac pași călcând cu un picior pe trotuar și cu celălalt în rigolă. Această senzație este și mai puternică în cazurile în care versurile de 4 picioare al-ter-nea-ză cu cele de numai două picioare:

PESIMISM

*Orice-ntâmplare o-ncheie la fel:
Trage ponoasele.
Chiar și norocul, de-ar da peste el,
I-ar rupe oasele.*

Iată o „epigramă“ care a obținut premiul III la concursul organizat de U.E.R., pe trimestrul II/2002, la tema liberă:

*CLASA POLITICĂ
Avem pentru critică
Pe plai mioritic
O clasă politică*

De tip... neolitic.

Deci, în privința măsurii versurilor, se poate afirma că epigrama se simte întreagă, rotundă, atunci când cele 4 versuri sunt egale.

Foarte rare sunt epigramele cu versuri formate din două picioare, ca în următorul exemplu, care se joacă cu ritmurile trohaic și iambic și care poate fi structurat ca un distih:

CONSACRATUL

Exemplar

de interes –

scrie rar,

apare des.

Goana după „performanțe“ duce la catrene cu un corp și mai redus: Barbu Lăzăreanu se adresează revistei „Litere-Arte“ astfel: „*Litere – / Arte / Țitere / Sparte*“. Renumit pentru „impact“ este catrenul lui Păstorel, adresat poetului Pirin: „*La vin/ Divin/ La vers/ Invers.*“ Cu titlu de curiozitate, remarcăm și următorul record, care-i aparține lui Ioan Pop: *SOLDAT ÎN PERMISIE – „Leat/ Șui/ Beat/ Cui.*“ Acestea pot fi considerate niște bizarerii.

*

* *

Ritmul și măsura sunt condiții **sine qua non** ale unei epigrame reușite. Nerespectarea acestora distruge armonia, ca în muzică, după cum spunea Viorica Cristodulo-Verboschi: „*Dacă într-o execuție se greșește o notă, cu un bemol sau un diez, nu e atât de grav, dar dacă vreunul dintre instrumentiști greșește ritmul cu o fracțiune de secundă, ceilalți nu mai pot continua. Totul e compromis.*“

Nu putem încheia aceste succinte observații privind prozodia în epigramă fără să ne referim la strategia epigramistului în vederea realizării unei creații valoroase, care să îndeplinească cerințele impuse de ritm, rimă și măsură. Pentru a-și regla „tirul“, întru potrivirea ritmului și a măsurii versurilor, orice versificator, cu atât mai mult epigramistul, își folosește întreaga sa strategie, ingeniozitate – fiecare pe „măsura“ talentului său, a spiritului și a muncii sale – și știința limbii, trecând prin toate sistemele și subsistemele ei (literar, familiar, arhaic, dialectal, argotic, tehnico-științific etc.), precum și prin formele mai puțin fixate/recomandate de norma literară.

O primă categorie de aspecte s-ar încadra în **strategii fonetice**, precum **sincopa, apocopa și sinalepsa**: *făr'de, pân'la, odat', dom'le; 'mnealui, 'mneaei, 'nalt etc.* Iată două exemple – unul conținând o apocopa și celălalt sinalepsa:

UNUI POET

În volum a pus ca nime'

Un potop întreg de rime,

Dar mai bine, evident,

Ar fi pus ceva talent.

(V. Răsură, PAPAGALUL, 1947)

UNEI DOAMNE CARE E FOARTE BINE

ÎMBRĂCATĂ

Un paradox de ne-nțeleș

E-această fată pentru mine:

Cu cât s-a dezbrăcat mai des,

Cu-atâta s-a-mbrăcat mai bine.

(Ully, PAPAGALUL, 1947)

Rostirea legată (sinalepsa) nu schimbă accentul firesc al cuvintelor. Uneori, „fuziunea“ ascunde accentuări greșite:

Spunea cândva bătrânul, bunul,

Care-a albit la școala lumii

Sau:

Câte-o vedetă răpitoare...

CINE E LAMBRIOR

Institutor de mare vază,

Un om și delicat, și fîn,

O insulă rătăcitoare

Într-un imens ocean de vin.

(1929, Al. Gh. Doinaru)

Se speculează, de asemenea, cuvintele cu accent variabil, precum *áripă-aripă, felicit-felicit, íntim-íntím, gíngaş-gingáş etc.*

Grija cea mare a epigramistului este să evite cuvintele lungi. Această selecție antrenează, de cele mai multe ori, și fonetica, și **compartimentele lexicului** și ale gramaticii (**morfologia și sintaxa**). Astfel îi stau la îndemână forme dialectale precum: *lúcră, uscă, (să) turbe, vást, nost, să deie, să ploaie etc.*, dar și perfectul simplu al verbelor – forma cea mai scurtă de predicate, precum: *văzu, plecă, fuse, chemă etc.*

Nu sunt neglijate nici inversiunile, de care uzează și poezia populară (*După joc moroşenesc / Uscu-mă și mă topesc*):

INVERSIUNE

*Roadele-ți vor umple sacii,
N-o să ai nicicând probleme,
Când copiii și copacii
Fi-vor altoiți la vreme.*

Strategiile lexicale sunt nenumărate. Astfel se actualizează **arhaisme** (*voroavă, agă, jude*), se folosesc cuvinte și expresii cu **iz domestic** (*moș, babalâc, soață, fiiece, geaba, socoată, orișice, bun de gură, rea de muscă, mucalit, poznaș, ghiduș etc.*) sau **argotic** (*gagiu, gagică, mișto, şuț, curcan, lovele, mardei, machit, șucăr etc.*) și **dialectal** (*slană, crâșmă*), precum și formele „scurtate“ din limbajul **juridic-administrativ** (*salar, onorar, obligator*).

O problemă importantă este și umplerea „golurilor“ din vers, situație în care mulți confrăți apelează la cuvinte și expresii „de serviciu“: *zice, exclamă, răspunde, iată, vere, nene, nenică, bădie, bade, evident, iar, cam, azi, ieri, chiar etc.* Aceste adaosuri, dacă nu se încadrează organic în text, rămân ca niște „copii orfani care, necunoscându-și adevărata mamă, sunt înfiați de elocvență“ (Balthasar Gracián).

Epigrama speculează până și abaterile gramaticale de la normă, care circulă nestingerite în limbajul oral, fără să deranjeze pe nimeni:

VIAȚA ÎN PATRU TIMPI

*Ne-mpartem viața aferent,
Conform c-un riguros statut,
În timp trecut, în timp prezent,
Timp viitor și timp pierdut.*

Necesitățile prozodice duc, uneori, la greșeli gramaticale peste care nu se poate trece cu vederea:

ROLUL UMBRELEI ÎN CĂMINUL LUI GICĂ

*Lui umbrela-i necesară (umbrela îi e...)
Când e vremea rea afară,
Ei îi e trebuincioasă
Când e vremea rea în casă.*

(Anonimus, PAPAGALUL, 1945)

Toate acestea și multe altele pot fi **strategii epigramistice** (unele devin nedorite artificii); abaterile de la normă (omisiunea lui *PE* în fața lui *CARE* la acuzativ, forme ca *VA APARE, I-AR PLACE, CU TOȚI* – pentru *VA APĂREA, I-AR PLĂCEA, CU TOȚII etc.*), pleonasmul *DAR TOTUȘI, DAR ÎN SCHIMB*, precum *CA SĂ* (acolo unde normal se folosește doar *SĂ*) nu pot fi numite „licențe poetice“. În economia epigramei se pun probleme pe care, poate, poezia nu și le-a pus niciodată. În plus, aparatul teoretic actual beneficiază de termeni care țin de lingvistica modernă, care nu existau când s-au redactat vechile poetici. Și ceea ce se admite într-o poezie de câteva strofe nu se admite într-un catren, pe care adevărații epigramaști îl oferă cititorilor/ ascultătorilor ca pe o bijuterie bine șlefuită. Dacă în poezia în vers clasic imperfecțiunile se „regleză“ în versurile următoare, ritmul revenindu-și la normal, în „rama“ epigramei nu există această posibilitate și fiecare abatere este simțită ca o rupere

de sistem. În plus, **epigrama**, chiar dacă are și „carne“ poetică, **nu e poezie** și, în cazul ei, delăsările, nereușitele nu pot fi puse pe seama „licențelor poetice“. Limba română care nu are accent fix (cum are franceza pe ultima silabă sau maghiara pe prima), oferă posibilități multiple de realizare a ritmului și a măsurii versurilor. Cei care nu au „auz muzical“ bun, găsesc accentele în dicționare: fiecare cuvânt apare cu accentul marcat. Sunt confrăți care alcătuiesc și dau publicității „epigrame“ pe gustul cititorului comun, în favoarea decalajelor de calitate. Ambiția în sine este laudabilă, dar nu scutește de rebuturi, dând cale liberă concesiilor de tot felul privind calitatea. Nu ne propunem să dăm lecții de prozodie (deși unii așteaptă acest lucru), mai ales că ne adresăm unor confrăți printre care se află și epigamiști consacrați, chiar venerabili, ci să punem lucrurile în adevărata lor lumină, trăgând, totodată, un semnal de alarmă împotriva neglijențelor, în contextul în care epigrama exercită o anumită magie, fiind simțită ca un filtru al spiritualității moderne. Dacă ne imaginăm epigrama ca pe un copac, putem afirma că defecțiunile prozodice din mulțimea catrenelor care se publică o sapă la rădăcină dând apă la moară celor care susțin că ea nu are drept în cetatea literară. Strictețea în compunerea ei îl ferește pe creator de expresie facilă, la îndemâna oricui. Noutatea ideii, precum și exprimarea ei în infinite feluri în cadrul catrenului nu sunt împiedicate de cerințele prozodiei. O idee banală, „*un fond lipsit de noutate care nu-i pornit dintr-un veritabil impuls creator, e greu să atragă o excesivă grijă pentru impecabilul forme*“ (Eugeniu Speranția). Epigrama este singurul produs literar care se simte bine în patul lui Procust.

(Apărut și în EPIGRAMA, nr. 25-2002)